

GLOBAL JARAYONLAR VA BARQAROR TARAQQIYOT FALSAFASI

Murodillayeva Ismigul Suxbatillo qizi

Navoiy Davlat Universiteti

Tabiiy Fanlar va Tibbiyot Fakulteti

1-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: **Ashurov Shodmon Sharofovich**

Anotatsiya

Mazkur maqolada global jarayonlar va barqaror taraqqiyot konsepsiyasining mohiyati, ularning o'zaro bog'liqligi va falsafiy asoslari tahlil qilingan. Xususan, O'zbekiston Respublikasida barqaror rivojlanish borasida amalga oshirilayotgan ishlar, qabul qilingan strategiyalar hamda xalqaro tashabbuslardagi ishtiroki yoritilgan. Falsafa nuqtai nazaridan barqaror taraqqiyotga erishishda inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlik muhim o'rin tutishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: global jarayonlar, barqaror taraqqiyot, falsafa, ijtimoiy rivojlanish, ekologik muvozanat, O'zbekiston tajribasi.

Kirish: Globallashuvning Mohiyati

Globallashuv (lotincha "globus" – shar, Yer sayyorasi) XX asrning ikkinchi yarmi va XXI asr boshida jahon taraqqiyotida shakllangan yangi umumsayyoraviy tartibotni ifodalaydi. Bu tushuncha davlatlar va xalqlar o'rtasidagi o'zaro aloqalarning kengayishi va murakkablashishini, dunyo miqyosidagi axborot makoni, kapital, tovar hamda ishchi kuchi bozorlarining integratsiyalashuvini, atrof-muhitga texnogen ta'sirning kuchayishini, "ommaviy madaniyat" namunalarining keng tarqalishini, shuningdek axborot-mafkuraviy va diniy-ekstremistik xurujlar xavfining ortib borishini o'z ichiga oladi. "Globallashuv" atamasi dastlab amerikalik olim T. Levittning 1983 yili "Harvard Business Review" jurnalida chop etilgan maqolasida tilga olingan. Globallashuv yangi falsafiy mavzu sifatida

hozirgi davr haqida aniqroq tasavvur hosil qilish uchun XX asr boshigacha jahon tarixi asosan mustaqil rivojlangan va bir-biriga jiddiy ta'sir ko'rsatmagan sivilizatsiyalardan iborat bo'lganini nazarda tutish muhimdir. Hozirgi zamonda dunyo so'nggi yuz yillik ichida yuz bergan jamiyat hayoti barcha jabhalarining faol integratsiyalashuvi natijasida sezilarli darajada o'zgardi va yaxlit bir butun organizmga aylandi.

Buning oqibatida ayrim xalqlar va butun insoniyatning ijtimoiy ongida global jarayonlar va ularning ta'sirida yuzaga kelgan umumiy (dunyo miqyosidagi) muammolar bilan belgilangan jiddiy o'zgarishlar yuz berdi. Jahon hamjamiyati o'z rivojlanishining yangi bosqichiga qadam qo'ygani, u avvalgi bosqichlardan nafaqat o'zgarishlar miqyosi, balki faollik darajasi va universal xususiyati bilan ham farq qilishi ayon bo'ldi. Bu o'zgarishlarning umumiy majmuasi 1990-yillarda "globallashuv" deb nomlandi. Globallashuv jamiyat hayotining turli jabhalarida butun Yer sayyorasi uchun yagona bo'lgan tuzilmalar, aloqalar va munosabatlarning shakllanishi, universallashuv jarayonidir. U global makonning tutashligi, yagona jahon xo'jaligi, umumiy ekologik o'zaro bog'liqlik, global kommunikatsiyalar va shu kabilar bilan tavsiflanadi.

Globalistika: Ilmiy Tadqiqotlar Sohasi - Jahon rivojlanishining eng yangi tendentsiyalarini anglab yetish borasidagi ko'p sonli sa'y-harakatlar globallashuv jarayonlarining mohiyati, tendentsiyalari va sabablarini, ular ta'sirida yuzaga kelayotgan global muammolarni aniqlash va bu jarayonlarning oqibatlarini anglab yetishga qaratilgan fanlararo ilmiy tadqiqotlar sohasi – globalistikani paydo bo'lishiga olib keldi. Kengroq ma'noda "globalistika" atamasi globallashuvning turli jihatlarini va global muammolarga oid ilmiy, falsafiy, madaniy va amaliy tadqiqotlarni, jumladan ularning natijalarini, shuningdek ularni ayrim davlatlar darajasida ham, xalqaro miqyosda ham iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy jabhalarida amalga joriy yetish borasidagi amaliy faoliyatni ifodalaydi. Globalistika mustaqil ilmiy yo'nalish va ijtimoiy amaliyot sohasi sifatida 1960-yillarning oxirlarida shakllana boshladi, lekin uning paydo bo'lishi uchun ob'ektiv asoslar ancha oldin yuzaga kelgan edi. Yer kurrasining shar (globus) ko'rinishida ekanligini nazariy va amaliy jihatdan isbotlab, insoniyat o'z tarixida birinchi bo'lib savdo-sotiq sohasida dunyo

darajasiga chiqdi va dunyo miqyosidagi xalqaro munosabatlarga asos soldi. Ayni shu davrda ilk transmilliy savdo kompaniyalari vujudga keldi. Tez orada ularning faoliyati sof savdo chegarasidan tashqariga chiqdi va ular qullarni qo'lga kiritish, ularni ekspluatatsiya qilish, bosib olingan hududlarda plantatsiyalar va manzilgohlar barpo etish jarayonida ishtirok eta boshladi, nihoyat, o'z davlatlari amalga oshirayotgan mustamlakachilik siyosatining asosiy ijrochisiga aylandi. Fundamental globallashuv dunyo miqyosidagi aloqalar, tuzilmalar va munosabatlar yuzaga kelishi bilan bog'liq. Mazkur jarayonlar natijasida dunyo o'zining deyarli barcha jabhalarida yaxlit bir butun organizm sifatida shakllandi. Fundamental deb nomlanuvchi bunday globallashuvning ilk alomatlari XIX asrning ikkinchi yarmida paydo bo'ldi, XX asr o'rtalariga kelib esa u to'la darajada borliqqa aylandi. Ayni shu davrda dunyoni iqtisodiy bo'lib olish yakunlandi va buning natijasida turli mamlakatlar va xalqlarning kuchayib borayotgan o'zaro bog'liqligidan kelib chiqadigan mutlaqo yangicha tushdagi keskin xalqaro muammolar yuzaga keldi. Bu jarayonlar nafaqat iqtisodiyot, siyosat va ijtimoiy hayotni, balki aloqa va kommunikatsiya vositalarini, shuningdek ma'naviy jabhalar – madaniyat, fan va falsafani ham qamrab oldi. Turli xil xalqaro tashkilotlar, forumlar, s'ezdlar va kongresslar vujudga kela boshladi, bunga o'sha davrda aloqa va ommaviy kommunikatsiya vositalarining faol rivojlanishi imkoniyat yaratdi.

Globallashuvning Asosiy Belgilari - Globallashuvning asosiy belgilari quyidagilardir: a) Biosferaga antropogen ta'sirning kuchayishi va insonning real geologik kuchga aylanishi; b) Ommaviy madaniyatning, avvalo kino, musiqa, adabiyot va keng iste'mol mollari ishlab chiqarish sohasida faol rivojlanishi; v) Televizorning ixtiro etilishi, vaqt o'tishi bilan u ommaviy madaniyatning asosiy targ'ibotchisiga va globallashuv ramziga aylanishi; g) Makon va vaqtni ilk bor insonning kundalik hayoti ko'rsatkichlariga qadar uzil-kesil "qisqartirgan" havo kemalarida qit'alararo qo'nmay, to'g'ri uchib o'tishlar. Ammo echilmagan ziddiyatlar va umumiy bog'liqlikning kuchayishi insoniyat tarixidagi eng katta va uzoq davom etgan urush – Ikkinchi jahon urushiga olib keldi. Bu urushda Yer aholisining to'rtidan uch qismi ishtirok etdi, Birinchi jahon urushiga qaraganda bir necha baravar ko'proq qurbonlar berildi. Dunyo miqyosidagi jarayonlarning globallashuvi nuqtai

nazaridan bu urushlarning ikkalasi ham amalda ayni bir global urushning turli bosqichlari edi. Ularning o'rtasidagi farq faqat miqdoriy ko'rsatkichlarda ko'rinadi. Mohiyatan, ikkala urush ham XX asr boshida bo'lib olingan, yaxlit va o'zaro bog'langan dunyoni qayta bo'lib olishga qaratilgan edi. Urush olib borish usullari ham deyarli bir xil edi, farqi esa texnik jihozlanish darajasi va miqyosida, shuningdek mafkuraviy ta'sirning radio, telefon, aviatsiya, dengiz, temir yo'l va avtomobil transporti kabi aloqa vositalaridan keng foydalanish bilan kuchaytirilishida namoyon bo'ldi.

Globallashuvning Serqirraligi - Dunyo miqyosidagi tahdidlar va globallashuv jarayonlarini aholining keng qatlamlari anglab yetishi, shuningdek jahon hamjamiyati va unga mos keluvchi qadriyatlarga munosabat, madaniyat va turmush tarzining shakllanishi globallashuvning serqirraligi bosqichiga xos xususiyat hisoblanadi. 1970-yillardan globallashuv o'z rivojlanishining yangi bosqichiga ko'tarildi va serqirra tus oldi. Ayni shu davrda axborot-texnologiya inqilobining rivojlanishi jadallashdi, mif, din, falsafa, fan va ekologiya bilan bir qatorda global ong ijtimoiy ongning yana bir shakli sifatida paydo bo'ldi.

Globallashuvning serqirraligi jahon bozorini sezilarli darajada o'zgartirdi, jahon xo'jaligi o'ziga xos xususiyatlarini namoyon etib, milliy xo'jaliklardan kuchliroq va muhimroq tus olishiga imkoniyat yaratdi. Quyidagilar globallashuv serqirraligining muhim xususiyatlari hisoblanadi: a) "Rezonans effekti"ning paydo bo'lishi, bunda iqtisodiy yuksalishlar yoki tangliklar bir mamlakatdan u bilan uzviy bog'liq bo'lgan boshqa mamlakatlar va mintaqalarga o'tadi; b) Turli tovarlar va xizmatlar jahon bozorlarining yaratilishi; v) Ko'rsatilgan tovarlar va xizmatlarga jahon narxlarining shakllanishi, ular mazkur tovarlar va xizmatlar milliy ishlab chiqaruvchilarining siyosatini ko'p jihatdan belgilashi. Iqtisodiyotning internatsionallashuvi va pul rolining unifikatsiyalashuvi bilan bir qatorda ommaviy jamiyat va unga mos keluvchi ommaviy madaniyatning shakllanishi serqirra globallashuvning o'ziga xos xususiyatiga va muayyan darajada uning qonuniy mahsuliga aylandi. Zamonaviy transport va aloqa vositalari sharofati bilan makon va vaqt omillari amalda muhim ahamiyatga ega bo'lmay qolgan globallashuv sharoitida, til turli

xalqlarning iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, maishiy va hokazo aloqalari va muloqotida oxirgi jiddiy to'siq bo'lib qoldi.

Umumiy qabul qilingan tilga ob'ektiv ehtiyoj doimo mavjud bo'lgan, lekin jahon savdosi va kapitallarni bir joydan boshqa joyga o'tkazish hajmlari ko'p karra o'sgan, siyosiy munosabatlar global darajagacha kengaygan, xalqaro tashkilotlar, sport musobaqalari, turistik industriya va shu kabilar paydo bo'lgan serqirra globallashuv davrida ayniqsa kuchaydi. Bugungi kunda ingliz tili bir qator ob'ektiv sabablarga ko'ra madaniyatlararo muloqot tiliga aylandi.

Xulosa: Barqaror Taraqqiyot va Falsafiy Asoslar - Global jarayonlar va barqaror taraqqiyot o'rtasidagi bog'liqlik falsafiy nuqtai nazardan inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlikka asoslanadi. O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, milliy strategiyalar va xalqaro hamkorlik orqali ekologik muvozanatni saqlash va ijtimoiy rivojlanishga erishish mumkin. Bu jarayonlar insoniyatning kelajagi uchun muhimdir va doimiy tadqiqot talab etadi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2022). PF-60-son Farmon: 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida. LEX.UZ. <https://lex.uz/docs/-5841063>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2023). “Uzbekistan – 2030” strategiyasi. LEX.UZ. <https://lex.uz/docs/6600404>
3. World Commission on Environment and Development. (1987). Our Common Future (Brundtland Report). United Nations. <https://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>
4. United Nations. (2015). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. <https://sdgs.un.org/2030agenda>
5. Chumakov, A. N., DeBlasio, A., & Ilyin, I. V. (Eds.). (2022). Philosophical Aspects of Globalization: A Multidisciplinary Inquiry. BRILL.

6. Sachs, J. D. (2015). The Age of Sustainable Development. Columbia University Press.
7. Barry, J., Baxter, B., & Dunphy, R. (Eds.). (2004). Europe, Globalization and Sustainable Development. Routledge.
8. Purvis, B., Mao, Y., & Robinson, D. (2019). Sustainable development: Meaning, history, principles, pillars, and implications for human action: Literature review. Cogent Social Sciences, 5(1), 1653531. <https://doi.org/10.1080/23311886.2019.1653531>
9. Jumaniyozov, B. (n.d.). Globallashuv va barqaror taraqqiyot falsafasi. Soff.uz yoki tegishli o'quv qo'llanma.
10. Karimov, I. A. (1998). Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo'lida. O'zbekiston.
11. United Nations Sustainable Development Group. (2025). Uzbekistan UNSDCF 2026–2030 Results Framework. <https://unsdg.un.org/sites/default/files/2025-05/Uzbekistan%20Cooperation%20Framework%202026-2030%20Results%20Framework.pdf>
12. Daly, H. E. (1997). Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development. Beacon Press.
13. Jonas, H. (1984). The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age. University of Chicago Press. (Mas'uliyat falsafasi asosida barqaror taraqqiyotga oid)
14. United Nations Development Programme (UNDP). (2023). Integrated National Financing Strategy for the Republic of Uzbekistan. <https://www.undp.org/uzbekistan/publications/integrated-national-financing-strategy-republic-uzbekistan>
15. International Energy Agency (IEA). (2019). Strategy for the Transition to a Green Economy for the 2019–2030 Period (Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan No. PP-4477). <https://www.iea.org/policies/11979-strategy-for-the-transition-to-a-green-economy-for-the-2019-2030-period>